EXPERIENȚA LITURGICĂ A TĂCERII ÎN BISERICĂ. PARADIGMA SÂMBETEI MARI PENTRU POSTMODERNITATE.

Florin Parasca*

Abstract: Silence in the Church's liturgical experience. Holy Saturday paradigm for postmodernity. This study aims to present the liturgical experience of silence in the Church, through a parallel between the two meanings of preserving a moment of silence in worship, namely, that experienced by the Orthodox believers into the Presanctified Mass and that existing in Roman Catholic practice, especially after the Second Vatican Council, the "sacred silence". Seen more as an active liturgical participation of the faithful in adoration of Jesus, liturgical silence turns in Eastern Church in to the black coat of deep repentance, and hence, of the abnegation before supreme act of Giving Christ in the Eucharistic Sacrifice. That idea is captured admirably in Holy Saturday Cherubic (Tropar, voice 5), calling for silence the whole body because Savior comes, He kills Himself and give Himself food to all believers. For the nowadays man, here is the key for resolving the spiritual crisis: understanding and imitating Christ. He, as our God Creator, He sacrifices Himself for us to live; He gives Himself food, so as the man could have life, and even an abundant one (cf Jn. 10, 10). So Christ considered releasing mankind from the bondage of death: devoting Himself. At this supreme gesture of dedication from God, postmodern world is called that by silence and Eucharistic Communion, to revitalize the priorities.

Keywords: liturgical silence, Presanctified Mass, repentance, Holy Saturday, Eucharistic Communion, postmodernity, spiritual crisis

* PhD Candidate, „Andrei Șaguna University”, Sibiu, Romania.

În cultul creștin, deopotrivă răsăritean și apusean, există un element liturgic mai puțin supus atenției noastre, dar care definește, sau mai bine spus, încadrează exact raportul dintre noi și Hristos. Acest element este *tăcerea*, adică întreruperea cântării și a rugăciunilor, și instaurarea unui moment de liniște totală în spațiul eclezial.

Poate din obișnuința cu care, angrenat în cotidian, este tot mai mult îndemnat să survoleze, ori poate din lipsa unei atente și constante catehizări, creștinul de astăzi scapă cu ușurătate din vedere sensuri și taine care-i marchează existența și-i definesc devenirea. Astfel, chemarea Bisericii la liniștire, la reculegere, la meditare ori chiar la tăcere, nu mai este percepută în adevăratul ei sens, și este chiar ignorată, atât timp cât mijloacele mass-media sau chiar unele destinații exotice oferă imediat confortul dorit, atât pentru organism, cât mai ales, pentru psihic.

În acest sens, secularismul, spunea Părintele Alexander Schmemmann, are o consecință fatală pentru creștinism, care constă în aceea că neagă dimensiunea cultică a omului, și prin urmare, acesta nu se mai recunoaște pe sine ca fiind *homo adorans*, pentru care cultul era acel *modus vivendi* care îi împlinea umanitatea. Astfel, Părintele spune: „Secularismul nu admite ca ontologic și epistemologic «decisive» cuvintele care «întotdeauna, pretutindeni și pentru toți» au constituit adevărata «epifanie» a relației omului cu Dumnezeu, cu lumea și cu sine însuși: «cu vrednicie și cu dreptate este a-Ți cânta Ție, pe Tine a Te binecuvânta, pe Tine a Te lăuda, Ție a-Ți mulțumi, Ție a ne închina, în tot locul stăpânirii Tale...»”¹. În plus, ideologia postmodernistă vine și înlocuiește chiar și ultima urmă de sacralitate din sufletul uman cu propriile concepte și viziuni asupra existenței, promovând subtil și aproape insesizabil tolerarea și alterarea noțiunii de păcat, disprețul față de Opera și Providența divine, ignorarea cunoașterii sensului creștin al vieții, egocentrismul,

¹ Preotul Profesor Alexander Schmemmann, *Pentru viața lumii. Sfintele Taine și Ortodoxia*, București, Edit. Basilica, 2012, p. 149

etica pluralist-relativistă, idolatria trupului, globalizarea gustului erotic, erotizarea iubirii și liberalizarea sexuală².

Astfel, în deruta și vacarmul acestei lumi sufocate din ce în ce mai mult de secularism și de moarte spirituală, „prima grijă a Bisericii, spune Părintele Ioan Bizău, este aceea de a deschide istoria unei experiențe fundamentale de convertire și înnoire, de a face din această istorie o «trecere» pascală către Împărăție. Iar răspunsul creștin la această criză devastatoare nu poate fi decât unul teologic și liturgic”³. Prin urmare, datoria noastră este de a reafirma valoarea liturgică a lucrurilor și a gesturilor simple care caracterizează viața de zi cu zi a omului modern, a creștinului modern, de a-l reaseza teologic în gândirea patristică, astfel încât să descopere ușor sens duhovnicesc al realității și existenței sale.

Unul dintre aceste lucruri extrem de simple al cărui sens liturgic trebuie recuperat și redefinit este *tăcerea*. Într-o lume asaltată eminamente de cuvinte, prin reclame, prin muzică, prin producții care de care mai spectaculoase și incendiare, nu numai că tăcerea a fost total abolită, dar chiar și cuvintele în sine și-au pierdut sacralitatea și parcă s-au golit de sens și nu mai au putere. Aceasta tristă constatare referitor la cuvinte, poate și din cauza faptului că avându-le „totdeauna la îndemână și folosindu-le atât de frecvent, le considerăm astăzi ca făcând parte din rutină. Deseori vorbim fără a gândi în prealabil și fără a fi conștienți de impactul cuvintelor noastre”⁴.

Această recuperare în tandem „cuvânt-tăcere” are un negrăit impact pentru om, creat să realizeze prin proprie experiență adevărul

² Sorin Emanuel Bugner, *Viața intimă a omului și provocările postmoderniste asupra acesteia*, Alba-Iulia, Edit. Reîntregirea, 2009, p. 195-232.

³ Pr. Ioan Bizău, *Viața în Hristos și maladia secularizării*, Cluj-Napoca, Edit. Patmos, 2002, p. 191.

⁴ Hal Urban, *Puterea cuvintelor: cum poți obține rezultate majore folosind cuvintele potrivite*, trad. Renata Nicolescu, București, Edit. Almatea, p. 12

lucrurilor cu care vine în contact. Iar, la o analiză atentă, creștinul contemporan poate ușor să ajungă la o realitate prezentată de către Părintele George Remete în cartea Sfinției Sale *Cunoașterea prin tăcere*, conform căreia „atât sub raport existențial, cât și artistic, filosofic și teologic, cuvântul totdeauna limitează ... neavând acces în abisurile cunoașterii și în infinitul existenței ... ori împărtășirea ființială este mai mult decât cuvântul”⁵. Și, mergând mai departe „în raportul ființial dintre cuvânt și tăcere, prima idee sau impresie este aceea că tăcerea reprezintă golul, iar cuvântul plinul. Impresia este grăbită și înșelătoare. Experiența ne arată că de multe ori cuvintele pot fi goale, iar tăcerile pot fi nu numai pline, ci chiar depășind cuvintele cele mai pline”⁶. Iar în raport cu ființa, spune același Părinte, „verbul o semnalează, dar tăcerea o aprofundează. Tăcerea o pătrunde, constituind singura condiție demnă de misterul, inefabilul și sublimul ființei”⁷.

Lămuriți astfel de aceste aserțiuni, transferăm conceptul deja plin de sens al sintagmei *tăcere* în spațiu pur liturgic și suntem preocupați de schimbarea de sens a lucrurilor. De unde această forță, acest impact al *tăcerii*, într-un cult împrumutat dintr-un cadru eminamente vocal, cum a fost cel iudaic⁸, într-un spațiu delimitat și definit eminamente de cuvinte, consecință binecuvântată a înomenirii Logosului?

Ca răspuns, oferim 2 împrejurări care au putut genera în momentul formării creștinismului schimbarea raporturilor de forțe dintre *cuvânt* și *tăcere*.

⁵ George Remete, *Cunoașterea prin tăcere*, ed. a III-a revizuită, Alba-Iulia, Edit. Reîntregirea, 2011, p. 9.

⁶ *Ibidem*, p. 10.

⁷ *Ibidem*, p. 14.

⁸ Alexander Schmemmann, *Introducere în Teologia liturgică*, trad. ierom. Vasile Bârză, București, Edit. Sophia, 2002, p. 99; Preot Petre Vintilescu, *Istoria Liturghiei în primele trei veacuri*, București, Edit. Nemira, 2001, p. 22.

1. În sprijinul primului argument, marele liturgist, Părintele Robert Taft, în lucrarea *Dincolo de Orient și Occident*, ne spune că „ceea ce se observă că se întâmplă în perioada de unire a riturilor este o împlinire a structurii de bază, comună, a Euharistiei în ceea ce eu am numit «punctele ei slabe», adică cele trei puncte de «acțiune fără cuvinte» a structurii primare: 1. intrarea în biserică; 2. sărutarea păcii și transferarea darurilor, și 3. frângerea, împărțășirea și ritualul de concediere. Ce ar putea fi mai natural să dezvoltăm ceremonialul acestor acțiuni, incluzând cântece și adăugând rugăciuni potrivite? Aceasta, deoarece unul dintre cele mai obișnuite fenomene în dezvoltarea liturgică imediată este refuzul de a lăsa un gest să vorbească singur”⁹. Cu alte cuvinte, aici observăm clar cum Părintele Robert, pe lângă faptul că indică cu acrivie scheletul liturgic al ritualului „frângerii pâinii”, adevărește faptul că întreaga atenție se concentra pe actele instituirii de către Hristos la Cina cea de Taină, apanajul solemnității adăugându-se ulterior în decursul veacurilor, prin evlavlia creștinilor¹⁰. Ori, totul se desfășura într-o tăcere cultică, într-o sobrietate impusă atât de contextul istoric, cât mai ales de simplitatea gesturilor-nucleu.

2. În susținerea celui de-al doilea argument, plecăm de la exemplul Mitropolitului Kalistos Ware care în lucrarea *Rugăciune și tăcere în spiritualitatea ortodoxă*, face o inspirată analogie între o apoftegmă patericală și Rugăciunea lui Iisus. Astfel, după ce ne relatează cum avva Ammona îi răspunde unui bătrân care i-a cerut sfat, că, dacă vrea să se mântuiască, să stea în

⁹ Robert F. Taft, *Oltre l'oriente e l'occidente. Per una tradizione liturgica viva*, Roma, Edit. Lipa, 1999, p. 220.

¹⁰ Idem, *Ritul bizantin*, trad. Dumitru Vanca și Alin Mehes, Alba-Iulia, Edit. Reîntregirea, 2008, pp. 26-28.

chilia lui, să mănânce puțin și să aibă întotdeauna cuvântul vameșului în inima lui, conchide: „cuvintele vameșului – Miluiește-mă, Dumnezeule, pe mine, păcătosul! (Luca 18, 13), sunt foarte aproape de formula Rugăciunii lui Iisus, care apare din secolul al VI-lea, mai ales la Varsanufie din Gaza († spre 540) și în viața avvei Filimon”¹¹. Așa și noi, dacă preluăm analogia ca metodă de investigație și o raportăm la evlavia creștinilor din Biserica primară și la dorința lor de a-și însuși cu fidelitate gesturile pe care le-a făcut Hristos sau care I-au prilejuit bucurie, putem apropia tăcerea ca formă cultică de manifestare, de atitudine penitențială, dar și de manifestare deplină a omului în fața taina „frângerii pâinii”, de gestul profund al prostituatei din referatul lucanic, ce în casa fariseului Simon, vine abia simțită prin spatele lui Hristos, I se așază la picioare, plânge cu amar, udă picioarele Mântuitorului cu lacrimi și apoi I le șterge cu părul capului ei, ca mai apoi să le înmiresmeze cu arome de nard. Totul, în cea mai mare tăcere din partea ei, și, printr-un limbaj nerostit al gesturilor își manifestă profunda pocăință și cere iertare. Astfel, așa cum vameșul generează în tradiția creștină, prin cuvintele sale de umilință, Rugăciunea isihastă, nu se poate asocia, cel puțin, apropierea în tăcere a acestei femei păcătoase de Hristos, cu raportarea prin tăcerea a creștinilor din perioada de început a Bisericii la Taina Euharistiei ?

¹¹ Prea Sfințitul Kallistos Ware, *Rugăciune și tăcere în spiritualitatea ortodoxă*, trad. Gabriela Moldoveanu și Maica Siluana Vlad, București, Edit. Christiana, 2003, p. 74.

1. Tăcerea ca act liturgic în cultul ortodox

În Biserica Ortodoxă, Liturghia Darurilor mai înainte sfințite se evidențiază prin câteva particularități care dau sens perioadei tipiconale în care se săvârșește, și anume Perioada Triodului¹². Această Liturghie este văzută de către liturgiștii contemporani mai mult ca o Slujbă de împărtășire precedată de Vecernie¹³ sau ca o Vecernie a împărtășirii cu Darurile Înaintesfințite¹⁴. Denumirile respective au ca suport patristic cel mai vechi *Evchologhion* bizantin, *Barberini graecus 336*, potrivit căruia rânduiala de seară a împărtășirii nu este numită Liturghie, ci este redată prin „Slujba luminii de seară pentru Darurile înainte sfințite”¹⁵, fiind astfel alcătuită din unirea primei părți a Vecerniei cu a doua parte a Sfintei Liturghii, cu Liturghia euharistică.

Chiar dacă aceste recente reconsiderări de ordin lingvistic ne conturează și mai bine caracterul ei eminentemente vespéral, totuși nu prin aceasta se evidențiază ca unică această amplă rânduială. Spuneam puțin mai sus că ea concentrează, sau mai bine spus, dă sens întregii perioade liturgice pe care o străbate, a Triodului, ori, aici este vorba de latura ei eminentemente penitențială, Părintele Schmemmann numind-o „punctul culminant al rugăciunii din Postul Mare”¹⁶. Acest interval de timp, în accepțiunea Părintelui Makarios Simonopetrul, „este o perioadă de întristare și străpungere a

¹² Perioada Triodului însumează cultul liturgic dintre Duminica Vameșului și Fariseului și Sâmbăta Mare.

¹³ Alexander Schmemmann, *Postul Mare. Pași spre Înviere*, trad. pr. dr. Vasile Gavrilă, București, Edit. Sophia, 2013, p. 94-95.

¹⁴ Ieromonah Petru Pruteanu, *Liturghia ortodoxă: istorie și actualitate*, ed. a II-a, revizuită și completată, București, Edit. Sophia, 2013, p. 180.

¹⁵ Diacon Ioan I. Ică jr., *Canonul Ortodoxiei*, vol. I, Sibiu, Edit. Deisis, 2008, p. 928.

¹⁶ Alexander Schmemmann, *Postul Mare...*, p. 99.

inimii”¹⁷, iar Liturghia Darurilor deține câteva elemente definitorii în acest sens.

Ca parte de început a ei, în cadrul Vecerniei, avem citiri din Psalmi¹⁸ împărțiți în trei stări, apoi avem ritualul luminii, urmat imediat de intonarea din nou a câtorva versete din psalmi, cu cădere în jurul Sfintei Mese, avem citiri din paremii, ecfonise speciale, un Heruvic special, o Rugăciune a Amvonului specifică și un otpust aparte¹⁹, însă ceea ce o arată ca fiind unică în manifestarea ei tipiconală, sunt tocmai două momente de tăcere liturgică pe care aceasta le cuprinde în desfășurare, și anume, primul, în timpul stării a treia²⁰, deci a Vecerniei, când Sfântul Agneț²¹ este transferat de pe Sfânta Masă a Altarului la Proscomidiar, iar al doilea, în timpul Heruvicului²², când Sfântul Agneț este purtat în procesiune de la Proscomidiar înapoi pe Sfânta Masă, de data aceasta, după cum se și poate observa, în partea a doua, partea Liturghiei euharistice.

Deosebirea dintre cele două procesiuni constă în primul rând că prima se desfășoară strict în perimetrul Sfântului Altar, dvera sau perdeaua Ușilor împărătești fiind închisă, deci credincioșii nu pot vedea această mutare rituală, dar sunt atenționați de începutul și sfârșitul ei printr-un sunet de clopoțel, iar a doua are ca spațiu de acțiune Sfântul Altar și soalea din fața iconostasului, deci se trece prin fața credincioșilor. Dvera Ușilor împărătești fiind deschisă, se deschide și ușa diaconească din partea de miazănoapte, iar protosul, adică preotul oficianț care poartă Sfântul Disc ce are acoperit cu

¹⁷ Ieromonah Makarios Simonopetritul, *Triodul explicat. Mistagogia timpului liturgic*, ed. a II-a, trad. diac. Ioan I. Ică jr. Sibiu, Edit. Deisis, 2003, p. 212.

¹⁸ Știm ca Psaltirea este prin excelență o carte penitențială.

¹⁹ Preot Prof. Dr. Ene Braniște, *Liturgica specială pentru facultățile de teologie*, ed. a IV-a, București, Edit. Lumea Credinței, 2005, pp. 269-273.

²⁰ *Liturghier*, București, Edit. IBMO, 2012, p. 297

²¹ Agnețul (lat. agnus, „miel”) este bucată de pâine dospită, în formă cubică, tăiată de către preot la proscomidie din prescura principală, și care se va preface, în cadrul Sfintei Liturghii, în Trupul lui Hristos. Sfântul Agneț este deci propriu-zis pâinea de împărțășanie, și doar el se preface în Trupul lui Hristos la epicleză.

²² *Liturghier...*, p. 315.

steluță și procovățul mic Sfântul Agneț, trece prin ușile diaconești și vine pe centrul soleii, așadar în fața credincioșilor.

Dacă la primul moment de tăcere, credincioșii din Biserică nu au acces vizual, la cel de-al doilea moment, ei constituie scopul procesiunii, adică, protosul ieșind pe solee cu Sfântul Disc ținut cu mâna dreaptă la frunte, și cu Sfântul Potir apropiat cu mâna stângă de piept, în momentul în care se oprește pe centru soleii, se îndreaptă spre credincioși și îi binecuvintează în semnul Sfintei Cruci cu Sfântul Disc. După acest gest, își continuă drumul către Sfânta Masă pe care așază Sfintele Daruri.

Se poate spune că cele două momente de tăcere din cele două etape distincte ale acestei Rânduiei de Împărtășire corespund celor două Testamente. Adică, prima mutare din timpul Vecerniei, are loc la starea a treia, doar în Sfântul Altar, cu perdeaua închisă, și ar corespunde Vechiului Testament, vecernia în sine închipuind perioada veterotestamentară a pocăinței lui Adam și a așteptării Nașterii lui Mesia, conform promisiunii lui Dumnezeu și profețiilor²³. De asemenea, preînchipuie Cuvântul Care lucra încă de pe atunci în istorie, chiar dacă în chip nevăzut, pentru conducerea poporului ales spre „plinirea vremii” (Gal. 4, 4) Întrupării Sale. A doua procesiune, în schimb, are loc în partea a doua a Rânduiei, adică în Liturgia euharistică, și ni-L arată pe Hristos venit în lume, binecuvântând și mântuind neamul omenesc, pe care și-L asumă, și, împreună cu acesta, intră întru slava Tatălui (cf. In. 12, 32).

Totul se petrece în cea mai profundă tăcere, așa cum prevăd indicațiile tipiconale din Liturghier, nerostindu-se nimic, nici măcar ceva șoptit de către protos, la momentul binecuvântării. În ambele momente, credincioșii „își pleacă genunchii cu mare umilință ... în adâncă tăcere”²⁴, iar Părintele Petru Pruteanu spune că la ruși, îngenuncherea impuse obligatoriu și punerea frunții la pământ, „pentru a arăta măreția tainei ce nu poate fi văzută sau cuprinsă”²⁵.

²³ Preot Prof. Dr. Ene Braniște, *Liturgica specială...*, p. 49.

²⁴ A se vedea indicațiile tipiconale din *Liturghier...*, p. 297 și 315.

²⁵ Ieromonah Petru Pruteanu, *op. cit.*, nota 5, p. 197.

Despre același mod de întâmpinare a Sfântului Agneț aflat în procesiune, și Părintele Makarios Simonopetrul depune aceeași mărturie: „Procesiunea se face în tăcere absolută, toată asistența fiind prosternată cu fața la pământ”²⁶.

Pentru a înțelege și mai bine sensul acestor acte liturgice învăluite în taina nerostită a tăcerii, în cele ce urmează vom expune lămuririle care s-au fixat în scris de-a lungul tradiției patristice în Biserica noastră. În acest sens, Tipicul cel mare al Sfântului Sava cel Sfințit, prevede în legătură cu această prosternare din cadrul Heruvicului, că noi, „căzând în genunchi, ne închinăm cuvios Domnului Hristos Dumnezeu, și facem Celui ce este în Sfintele Taine închinăciune, deoarece Darurile sunt înainte Sfințite”²⁷. Aici, Sfântul Sava vrea să ne îndemne să oferim aceeași cinstire Sfântului Agneț, și în speță, Sfintei Împărtășanii, ca Persoanei lui Hristos Însuși, între cele două neexistând nicio deosebire²⁸.

Tot despre acest moment al procesiunii din timpul Heruvicului la Liturgia Darurilor, numit în termeni liturgici „Vododul Mare”, ca moment al Aducerii Darurilor, Părintele Alexander Schmemmann spune că el diferă esențial față de același moment de la o Liturghie deplină²⁹. Astfel, la Liturgia deplină avem însumarea întregii Biserici în Jertfa lui Hristos, care se va actualiza prin epicleză, iar la Liturgia Darurilor, procesiunea „nu mai este punere înainte, nici jertfă, nici Euharistie, nici sfințire, ci taina prezenței lui Hristos în Biserică este revelată și manifestată!”³⁰. Același lucru îl mărturisește

²⁶ Ieromonah Makarios Simonopetrul, *op. cit.*, p. 223.

²⁷ *Tipicul cel mare al Sfântului Sava cel Sfințit*, p. 498; a se consulta on line la adresa

ftp://ftp.logos.md/Biblioteca/_Colectie_RO/Tipicul%20cel%20Mare%20al%20Sfantului%20Sava.pdf

²⁸ A se vedea aici și Preotul Profesor Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. III, București, Edit. IBMBOR, 2003, p. 96.

²⁹ Prin „Liturghie deplină” înțelegem fie Liturgia Sfântului Ioan Gură de Aur, fie Liturgia Sfântului Vasile cel Mare, care, ambele, au Rugăciunea de prefacere a Pâinii și Vinului în Trupul și Sângele lui Hristos, numită epicleză.

³⁰ Alexander Schmemmann, *Postul Mare...*, pp. 102-103.

și Sfântul Simeon al Tesalonicului când motivează îngenuncherea credincioșilor prin faptul că „Ceea ce este pe Disc este Preasfântul Său Trup, împreună cu Dumnezeuiescul Sânge”³¹.

Faptul că Sfântul Disc ce conține Sfântul Agneț, în timpul procesiunii prin fața credincioșilor, este acoperit cu un suport metalic numit steluță peste care se așază procovățul mic, un acoperământ în formă pătrată sau de cruce, are o însemnătate aparte în interpretarea mistică. Astfel, Sfântul Teodor Studitul dă următoarea indicație: „dacă la celelalte jertfe, jertfa e săvârșită în chip neacoperit și neîndoielnic, aici ea se face în chip umbrat și cu plâns. Căci în toate, această celebrare este mai tainică”³². Acest lucru, deoarece, în accepțiunea aceluiași Părinte Makarios, intrarea se face sub semnul căinței, deoarece „anticipează «tainic» a Doua Venire”³³. Același Sfânt Părinte, ne îndeamnă ca, în acest moment de tăcere adâncă din timpul procesiunii Vohodului Mare de la Liturgia Darurilor, „datori suntem [din cauza păcatelor noastre n.n.] a cădea la pământ înaintea lui cu osârdie, a cere iertare greșelilor, a pomeni pe toți credincioșii în vremea vohodului, când Îl poartă pe El preotul pe cap, căci Tainele sunt săvârșite și este Însuși Trupul și Sângele lui Hristos”³⁴.

În toată această expunere, Părintele André Scrima ne avertizează că există și un risc major, și anume „ca prin didacticismul nostru liturgic, să transformăm pe credincioși în simpli spectatori. Privirea obiectivă de-semnifică simbolul. Riturile și simbolurile instituie omul: ele nu sunt operante decât cu condiția să fie asumate

³¹ Sfântul Simeon, Arhiepiscopul Tesalonicului, *Tratat asupra tuturor dogmelor credinței noastre ortodoxe, după principii puse de Domnul nostru Iisus Hristos și urmașii Săi*, vol. II, trad. Protos. Grichentie Natu, Suceava, Edit. Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, 2003, p. 107.

³² Sfântul Teodor Studitul, *Explicația dumnezeieștii Liturghii a Darurilor mai înainte sfințite*, PG 99, 1688B, *apud* Ieromonah Makarios Simonopetrul, *op. cit.*, p. 223.

³³ *Ibidem*.

³⁴ Sfântul Simeon, Arhiepiscopul Tesalonicului, *op. cit.*, p. 235.

de credincioși. Adevăratele semne simbolice operează o transpoziție de sens, o trecere (plan pascal)³⁵.

Putem evita acest pericol prin explicarea mai în amănunt a ceea ce se întâmplă în sufletul nostru în timpul liniștirii, al isihiei, al reculegerii, al tăcerii, ca astfel, credincioși să înțeleagă procesul duhovnicesc la care sunt chemați prin *tăcerea liturgică*, să și-l asume și să devină lucrători ai roadelor pocăinței (cf. Lc. 3, 8). În acest sens, Sfântul Ioan Gură de Aur ne îndeamnă ca prin tăcere, să coborâm cu mintea în sufletul nostru și acolo, fiind de față doar noi și Hristos, să-I mărturisim tainic toate păcatele noastre și astfel, prin pocăință primim iertare și ne putem apropia de Potir³⁶. În alt loc, Sfântul Ioan Scărarul, cu privire la roadele tăcerii, ne sfătuiește astfel: „Prietenul tăcerii se apropie de Dumnezeu și, vorbind cu El, fără să știe cum, e luminat de Dumnezeu”³⁷. Iar despre cunoașterea de sine ca rod al tăcerii și concentrării lăuntrice, Părintele Dumitru Stăniloae ne spune că „închiderea simțurilor duce la concentrarea minții într-o meditație întoarsă asupra ei înseși”³⁸.

2. Exercițiul adorării în practica romano-catolică

Tradiția liturgică apuseană redescoperă odată cu Conciliul II Vatican³⁹ „tăcerea sacră”, care de atunci, va face parte integrantă

³⁵ André Scrima, *Biserica liturgică*, trad. Anca Manolescu, București, Edit. Humanitas, 2005, p. 317.

³⁶ Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omilii la pocăință*, trad. pr. prof. Dumitru Fecioru, București, Edit. IBMBOR, 1998, p. 49.

³⁷ Sfântul Ioan Scărarul, *Scara dumnezeiescului urcuș*, în «Filocalia», nr. 9, trad. Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, București, Edit. IBMO, p. 242.

³⁸ Preotul Profesor Dumitru Stăniloae, *Ascetica și mistica Bisericii Ortodoxe*, București, Edit. IBMBOR, 2002, p. 172.

³⁹ Al Doilea Conciliu Vatican a abordat relațiile dintre Biserica Romano-Catolică și lumea modernă. Aceasta a fost al 21-lea conciliu ecumenic din istoria Bisericii, recunoscut ca atare doar de Biserica apuseană, și al doilea conciliu care a avut loc la Bazilica Sfântul Petru din Vatican. A fost deschis

din aproape toate oficiile cultice. În Documentul *Sacrosanctum concilium: Constituția despre sfânta liturghie*, articolul 30 prevede: „Pentru a promova participarea activă, se va pune accent pe aclamațiile poporului, pe răspunsuri, cântarea psalmilor, antifoane, cântece, precum și pe acțiunile, gesturile și atitudinile corporale. Se va respecta, de asemenea, la timpul cuvenit, tăcerea sacră”⁴⁰. Așa cum se poate observa, tăcerea, ca parte a celebrării, vine să motiveze „participarea activă” a credincioșilor, astfel încât aceștia „să se intersecteze intim cu taina care se celebrează”⁴¹. În continuare, această tăcere este văzută „nu ca un element absolut și de neînlocuit, cu caracter magic, necesar și semnificativ, ci o tăcere a participării, astfel o condiție spirituală pentru înțelegerea și primirea misterului celebrării”⁴².

În susținerea celor spuse, teologul catolic Annibale Bugnini, lămurește: „nu vrem spectatori inerți și muți, ci participanți activi conștienți și rugători, care să conștientizeze «trăirea» tainei prin rugăciune, prin cântare, prin concentrare, prin tăcere, care toate împreună să ateste adorarea. Tăcerea nu indică o muțenie spirituală, ci un mișcător moment al harului, în timpul căruia creatura tace, dar Duhul vorbește”⁴³.

Din cele prezentate în acest segment, ușor ne putem da seama că dimensiune tăcerii liturgice din tradiția romano-catolică diferă substanțial față de încărcătura penitențială cu care o aflăm în Liturgia Darurilor mai înainte sfințite. Teologia apuseană se axează mai mult pe îmbogățirea și purificarea spirituală a sufletului prin actul în sune al exercițiului tăcerii sacre, decât pe coborârea în abisurile ființei și cunoașterea stării de păcat, așa cum se întâmplă în tradiția răsăriteană.

de Papa Ioan Al XXIII-lea la 11 octombrie 1962 și închis în timpul pontificatului papei Paul al VI-lea la 8 decembrie 1965.

⁴⁰ <http://www.magisteriu.ro/sacrosanctum-concilium-1963/>

⁴¹ *Dizionario San Paolo*, Torino, Edit, San Paolo, 2001, p. 1869.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Annibale Bugnini, *Tibi silentium laus*, in *Not* 11, 1975, 282, *apud Dizionario San Paolo*, Torino, Edit, San Paolo, 2001, p. 1872.

În acest sens, teologul Joseph Ratzinger, ajuns Papa Benedict al XVI-lea, spunea într-una dintre meditațiile sale: „Capacitatea de interioritate, o deschidere mai mare a spiritului, un stil de viață care să știe să se sustragă de la ceea ce este zgomotos și invadent, trebuie să ne apară din nou ca ținte care trebuie numărate printre prioritățile noastre. În Paul găsim exortăția de a ne întări în omul interior (Ef. 3,16). Să fim cinstiți: astăzi există o hipertrofie a omului exterior și o slăbire îngrijorătoare a energiei sale interioare”⁴⁴.

Subliniind diferența dintre cele două atitudini, Părintele Alexander Schmemmann menționează că procesiunea din cadrul Vohodului Mare al Liturghiei Darurilor nu are scop adorativ al acestora de către credincioși, ci acestea se transferă de la Proscomidiar pe Sfânta Masă „în vederea Împărtășirii”⁴⁵. Ori noi, chiar și prin obiceiul păstrării în chivotul de pe Sfânta Masă a Împărtășaniei în formă uscată pentru cuminerea grabnică a bolnavilor, noi avem conștiința unei permanente prezențe a Darurilor, și nu absența adorării lor”⁴⁶. Ori manifestarea adorativă în Biserica Apusului s-a concretizat prin procesiuni cu Sfântul Sânge sau cu Ostia.

Și ca să concluzionăm cele prezentate mai sus, tăcerea liturgică primește notă adorativă care „e o tăcere constructivă, e coeficientul fundamental pentru edificarea și formarea comunității euharistice slujitoare”⁴⁷.

3. Mesajul Sâmbetei Mari pentru actuala criză spirituală

În paralel cu precizarea tipiconală a celor două momente de tăcere din cadrul Liturghiei Darurilor mai înainte sfințite, în alcătuirea Triodului aflăm în Sâmbăta Mare un tropar pe glasul 5 ce

⁴⁴ Joseph Ratzinger, *Fede, Verità, Tolleranza. Il cristianesimo e le religioni del mondo*, Siena, Edit. Cantagalli, 2003, pag. 167.

⁴⁵ Alexander Schmemmann, *Postul Mare...*, p. 103.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Dizionari San Paolo...*, p. 1872.

înlocuiește Heruvicul Liturghiei Sfântului Vasile cel Mare, și care are următorul conținut: „Să tacă tot trupul omenesc și să stea cu frică și cu cutremur, și nimic pământesc întru sine să nu gândească; că Împăratul împăraților și Domnul domnilor merge să Se junghie și să Se dea de mâncare credincioșilor. Și merg înaintea Lui cetele îngerești, cu toată căpetenia și puterea, Heruvimii cei cu ochi mulți, și Serafimii cei cu câte șase aripi, fețele acoperindu-și și cântând cântarea: Aliluia, Aliluia, Aliluia”⁴⁸.

Dintr-o primă citire, ușor ne putem da seama de similitudinea dintre acest tropar și indicațiile tipiconale de la Liturghia darurilor, căci, în ambele cazuri, indicațiile secvențiale sunt aceleași: suntem îndemnați la tăcere desăvârșită, nici măcar cu gândul să nu gândim ceva străin de cele ce se petrec înaintea ochilor noștri, pentru că urmează sa-L vedem pe Hristos cum vine spre a Se da ca mâncare și băutură celor ce Îl vor primi cu credință. Astfel, Îl vedem pe Hristos în stare de jertfire, de dragul neamului omenesc, ca omul să aibă viață, și încă o viață îmbelșugată (cf. In. 10, 10).

Cugetând pe marginea celor precizate în acest tropar, Sfântul Isaac Sirul ne lămurește: „Aici trebuie să înceteze toată gura și limba și inima, vistiernică a gândurilor, și mintea, cârmuitoare a simțurilor, și cugetarea, pasăre repede zburătoare și plină de îndrăznire, și orice meșteșug al lor. Cei ce cer, să rămână aici! Pentru că e de față Stăpânul”⁴⁹. Astfel, cele spuse de către Sfântul Isaac, ne îndreptățesc să conchidem faptul că prin însăși poziționarea lui la finalul perioadei Triodului, acest tropar are față de momentele tăcerii liturgice penitențiale un crescendo. Astfel, dacă la Liturghia Darurilor pe tot parcursul Postului Mare am fost îndemnați în mod tainic la prosternare, la străpungerea inimii, la ajunare desăvârșită, la spovedanie, iată acum, în Sâmbăta Mare suntem chemați, deși aparent în aceeași stare de încremenire ființială a unei tăceri atotcuprinzătoare, dar de data aceasta la Nunta

⁴⁸ *Triod*, București, Edit. IBMO, p. 691.

⁴⁹ *Apud* Prea Sfințitul Kallistos Ware, *Rugăciune și tăcere...*, p. 83-84.

Dumnezeului nostru, pentru că El, vine în chip vădit, nu ascuns, și ne cheamă la Cină, ni Se oferă întru-totul spre hrană. Ori întregul alai însoțitor al Heruvimilor și Serafimilor, cu abilitățile lor marcate la nivel textual prin mulțime de ochi și de aripi, cu cântarea lor întreită, nu fac altceva decât să creeze, atât la nivel imaginativ, cât aproape perceptibil, grandoarea alaiului imperial ce înconjoară Euharistia.

În acest sens, acum tăcerea liturgică primește o altă conotație: suntem chemați să ne umplem de dumnezeire, după ce, un Post întreg am exersat pocăința și străpungerea inimii. Astfel, Mitropolitul Kalistos Ware spune: „cel ce tace, caută să se umple de sentimentul și de plinătatea Prezenței dumnezeiești ... tăcerea nu mai este un vid negativ, o pauză între două cuvinte, un scurt repaus înainte de a relua vorbirea, ci cu totul pozitivă: o atitudine vie de atenție, de vigilență și înainte de toate, de ascultare. Isihastul este, prin excelență, cel ce ascultă, cel ce se deschide prezenței Celuilalt, Care exclamă: Opriți-vă și cunoașteți că Eu sunt Dumnezeu! (Psalmi 45, 10)”⁵⁰. În această apropiere dintre om și Dumnezeu, spune Mitropolitul Ardealului, Înaltpreasfințitul Laurențiu, „nu materia, nici actele nu constituie Taina, misterul sacramental, ci *întâlnirea în credință*, a două subiecte în ambianța Bisericii. Dumnezeu și omul se întâlnesc în și prin prezența sacramentală a Dumnezeului-Om; *întâlnirea aceasta este configuratoare și prin Sfântul Duh în Biserica îndumnezeitoare*”⁵¹.

În asentimentul celor spuse mai sus, Părintele Sofronie sintetizează toată lucrarea lăuntrică desfășurată pe întregul parcurs al Postului Mare, astfel: „odată cu pocăința și creșterea harului înăuntru nostru, care îi urmează, realitatea Lumii Dumnezeiești

⁵⁰ *Ibidem*, p. 81-82.

⁵¹ † Dr. Laurențiu Streza, Mitropolitul Ardealului, *Plinitu-S-a, Hristoase, Taina rânduiei Tale. Studii de teologie Liturgică*, Sibiu, Edit. Adreiană, 2012, p. 152.

predomină asupra lumii văzute”⁵², adică, încet, și aproape în mod insesizabil devenim oameni lăuntrici, care ne înnoim zi de zi în Duhul Sfânt (cf. II Cor. 4, 16).

Astfel, pentru omul ancorat în postmodernitate, acest tropar al Sâmbetei Mari îi oferă este cheia rezolvării crizei spirituale: înțelegerea și imitarea lui Hristos. El, ca și Dumnezeu Creator al nostru, Se jertfește pe Sine ca noi să trăim; Se dă pe Sine de mâncare, ca omul să aibă viață, și încă o viață îmbelșugată (cf. In. 10, 10). Hristos așa a considerat să scoată omenirea din robia morții: dăruindu-Se. La acest gest suprem de dăruire din partea lui Dumnezeu, lumea postmodernă este chemată ca prin tăcere și Împărtășire euharistică, să-și repună în valoare prioritățile, cu alte cuvinte, să se re poziționeze față de tot ce e risipire, destrămare, vid. Iar pericolul unei prăbușiri este iminent, după cum atenționează Sfântul Paisie Aghioritul, prin următoarele cuvinte: „Marea majoritate a lumii epocii noastre este instruită lumește și aleargă cu o viteză lumească mare, dar fiindcă îi lipsește frica de Dumnezeu, care este începutul înțelepciunii, îi lipsește frâna, iar cu viteză, fără frână, sfârșește în prăpastie”⁵³.

În loc de concluzii

Pentru o și mai bună cunoaștere a folosului practicării „tăcerii liturgice” în cadrul Liturghiei Darurilor, ar fi de preferat, mai întâi, prezentarea sub formă de cateheze mistagogice a istoricului și scopului acestei Liturghii penitențiale, ca toți participanții la aceasta să-i înțeleagă desfășurarea criptică și rostul fiecărei atitudini liturgice.

⁵² Arhimandritul Sofronie, *Rugăciunea, experiența vieții veșnice*, trad. diac. Ioan I. Ică jr., Sibiu, Edit. Deisis, 2001, p. 53.

⁵³ Cuviosul Paisie Aghioritul, *Cuvinte duhovnicești. Cu durere și cu dragoste pentru omul contemporan*, vol. I, trad. Ieroschim. Ștefan Nuțescu, București, Edit. Evanghelismos, 2003, p. 21.

Apoi, în al doilea rând, pentru o mai bună concentrare și o inițiere în tăcerea isihastă, propunem metoda privegherii Cuviosului Gheorn Isihastul († 1959). Sintagma „priveghere” nu are în accepțiunea Bătrânului înțelesul standard, adică de Rânduială de toată noaptea a ciclului de Vecernie, Utrenie și Liturghie, ci, prin priveghere, Gheron Iosif îi indemna pe ucenicii săi să se retragă în tăcere desăvârșită, în chiliile lor, sau în peșteri, unde să înceapă să se liniștească, ca mai apoi să poată medita la Pătimirile lui Hristos, la Slava Lui, la chinurile iadului, la starea de păcătoșenie în care se află, ca astfel obținând starea de străpungere a inimii și de liniștire a minții să înceapă să se concentreze pe pomenirea cât mai deasă Numelui lui Iisus, exercițiu ce le va atrage, treptat, harul Duhului Sfânt în inimă⁵⁴.

Și ca ultimă recomandare, propun conștientizarea, în primul rând, a „tăcerii liturgice” pe care o practicăm, deși puțin conștienți, în cadrul Liturghiei depline, când, imediat după rostirea rugăciunilor epiclezei, și atâta timp cât la strană încă nu s-a terminat imnul „Pe Tine Te laudăm..”, noi, clericii, ne prosternăm în fața Sfintei Mese, sau ne reculegem în picioare, și ne rugăm în cugetul nostru și în deplină tăcere lui Hristos Care tocmai a venit din nou să ni Se ofere spre mâncare. Și ca o a doua etapă, impunerea a câteva secunde, pentru început, de tăcere pentru întreaga comunitate euharistică, asta, după ce în prealabil am făcut o catehizare în acest sens, ca și poporul să perceapă bucuria prezenței tainice a lui Hristos pe Sfânta Masă, și astfel, prin tăcere, să contemple și să-și descopere starea lăuntrică, ce nu este altceva decât haina de nuntă (Mt. 22, 11-12).

⁵⁴ Gheron Iosif, *Mărturii din viața monahală*, trad. Pr. Prof. Dr. Constantin Coman, București, Edit. Bizantină, 1992, p. 163, p. 223, p. 336; Monahul Iosif Vatopedinul, *Trăiri ale Dumnezeiescului Har*, trad. Ierom. Agapie Corbu, Arad, Edit. Sf. Nectarie, 2008, p. 118; Arhim. Efrem Filoteitul, *Starețul meu, Iosif Isihastul*, trad. Ieroschim. Ștefan Nuțescu, București, Edit. Evanghelismos, 2010, p. 258, p. 322, p. 323.

Bibliografie:

1. Arhimandritul Efrem Filoteitul, *Starețul meu, Iosif Isihastul*, trad. Ieroschim. Ștefan Nuțescu, București, Edit. Evanghelismos, 2010.
2. Arhimandritul Sofronie, *Rugăciunea, experiența vieții veșnice*, trad. diac. Ioan I. Ică jr., Sibiu, Edit. Deisis.
3. Bizău, Pr. Ioan, *Viața în Hristos și maladia secularizării*, Cluj-Napoca, Edit. Patmos, 2002.
4. Braniște, Preot Prof. Dr. Ene, *Liturgica specială pentru facultățile de teologie*, ed. a IV-a, București, Edit. Lumea Credinței, 2005.
5. Bugner, Sorin Emanuel, *Viața intimă a omului și provocările postmoderniste asupra acesteia*, Alba-Iulia, Edit. Reîntregirea, 2009.
6. Bugnini, Annibale, *Tibi silentium laus*, in *Not* 11, 1975, 282.
7. Cuviosul Paisie Aghioritul, *Cuvinte duhovnicești. Cu durere și cu dragoste pentru omul contemporan*, vol. I, trad. Ieroschim. Ștefan Nuțescu, București, Edit. Evanghelismos, 2003.
8. Gheron Iosif, *Mărturii din viața monahală*, trad. Pr. Prof. Dr. Constantin Coman, București, Edit. Bizantină, 1992.
9. Ică jr., Diacon Ioan I., *Canonul Ortodoxiei*, vol. I, Sibiu, Edit. Deisis, 2008.
10. Ieromonah Makarios Simonopetrul, *Triodul explicat. Mistagogia timpului liturgic*, ed. a II-a, trad. diac. Ioan I. Ică jr. Sibiu, Edit. Deisis, 2003.
11. Monahul Iosif Vatopedinul, *Trăiri ale Dumnezeuiescului Har*, trad. Ierom. Agapie Corbu, Arad, Edit. Sf. Nectarie, 2008.
12. Pruteanu, Ieromonah Petru, *Liturgia ortodoxă: istorie și actualitate*, ed. a II-a, revizuită și completată, București, Edit. Sophia, 2013.
13. Ratzinger, Joseph, *Fede, Verità, Tolleranza. Il cristianesimo e le religioni del mondo*, Siena, Edit. Cantagalli, 2003, pag. 167.¹ *Triod*, București, Edit. IBMO.
14. Remete, George, *Cunoașterea prin tăcere*, ed. a III-a revizuită, Alba-Iulia, Edit. Reîntregirea, 2011.
15. Schmemmann, Alexander, *Introducere în Teologia liturgică*, trad. ierom. Vasile Bârză, București, Edit. Sophia, 2002.
16. Idem, *Postul Mare. Pași spre Înviere*, trad. pr. dr. Vasile Gavrilă, București, Edit. Sophia, 2013.
17. Idem, *Pentru viața lumii. Sfintele Taine și Ortodoxia*, București, Edit. Basilica, 2012.
18. Scrima, André, *Biserica liturgică*, trad. Anca Manolescu, București, Edit. Humanitas, 2005.

19. Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omilii la pocăință*, trad. pr. prof. Dumitru Fecioru, București, Edit. IBMBOR, 1998.
20. Sfântul Ioan Scărarul, *Scara dumnezeiescului urcuș*, în «Filocalia», nr. 9, trad. Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, București, Edit. IBMO.
21. Sfântul Simeon, Arhiepiscopul Tesalonicului, *Tratat asupra tuturor dogmelor credinței noastre ortodoxe, după principii puse de Domnul nostru Iisus Hristos și urmașii Săi*, vol. II, trad. Protos. Grichentie Natu, Suceava, Edit. Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, 2003.
22. Stăniloae, Preotul Profesor Dumitru *Ascetica și mistica Bisericii Ortodoxe*, București, Edit. IBMBOR, 2002.
23. Idem, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. III, București, Edit. IBMBOR, 2003.
24. Streza, † Dr. Laurențiu, Mitropolitul Ardealului, *Plinitu-S-a, Hristoase, Taina rânduiei Tale. Studii de teologie Liturgică*, Sibiu, Edit. Adreiană, 2012.
25. Taft, Robert F., *Ritul bizantin*, trad. Dumitru Vanca și Alin Mehes, Alba-Iulia, Edit. Reîntregirea, 2008.
26. Idem, *Oltre l'oriente e l'occidente. Per una tradizione liturgica viva*, Roma, Edit. Lipa, 1999.
27. Urban, Hal, *Puterea cuvintelor: cum poți obține rezultate majore folosind cuvintele potrivite*, trad. Renata Nicolescu, București, Edit. Almatea.
28. Vintilescu, Preot Petre, *Istoria Liturghiei în primele trei veacuri*, București, Edit. Nemira, 2001.
29. Ware, Prea Sfințitul Kallistos, *Rugăciune și tăcere în spiritualitatea ortodoxă*, trad. Gabriela Moldoveanu și Maica Siluana Vlad, București, Edit. Christiana, 2003.